

MUZEUM ZIEMI SANDOMIERSKIEJ – GENEZA I ROZWÓJ

MUSEUM OF THE SANDOMIERZ REGION: GENESIS AND DEVELOPMENT

Tomisław Giergiel

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID 0000-0003-3335-8810

Abstract: The Museum of the Sandomierz Region was one of the more thriving tourism-and-sightseeing-related institutions of the Second Polish Republic. The paper's aim is to show the history of its establishment and development in the first years of its operation, previously in literature shown only in very general terms, without resorting to all the sources. The first historic piece: an urn excavated close to Linów was donated for the collection by Aleksander Patkowski nicknamed 'father of Polish regionalism'. An attempt is made to reconstruct the foundation of the Museum's first collection. Table 1 shows the dynamics of the acquisitions in subsequent years. Apart from single donations, Museum's heritage pieces came from amateur excavations or individual donors, and with time artefacts were provided mainly by professional archaeological research. The artefacts were considered worthy of display, that is why, in 1921, the Museum was opened in a provisional facility. In 1923, a catalogue of the archaeological collection was published.

The Museum proved to be successful logistically and in terms of tourism and regionalism, this demonstrated by the turnout in the first years of its operation shown in Table 2. The problem of the lack of Museum's permanent seat was solved through acquiring a plot of land and having its own premises raised. The story of the opening of the seat of the branch of the Polish Tourist and Sightseeing Society, PTK, and of the Museum of the Sandomierz Region in 1925 is presented in the paper. It was the first in Poland building owned by PTK, and the Museum took up much of its space. The process of organizing the institution climaxed with a permanent exhibition having been opened to the public. The Museum of the Sandomierz Region was the fourteenth institution of the type run by PTK after 1918. In the 1930s, it turned into an icon of Polish tourism-and-sightseeing-related museology, while the presented reconstruction of its beginning reveals numerous facts from the history of the activity of Polish society in the independent state.

Keywords: Museum of the Sandomierz Region, Sandomierz, Polish Tourism and Sightseeing Society (PTK), tourism-and-sightseeing-related museums, regionalism.

Wstęp

Muzeum Ziemi Sandomierskiej było jedną z prężniej działających instytucji krajoznawczych II Rzeczypospolitej. W kilku opublikowanych zarysach dziejów tej placówki kwestia jej

powstania i rozwoju w pierwszych latach funkcjonowania potraktowana została ogólnikowo i bez wykorzystania pełnego zasobu źródłowego¹. Myśl założenia muzeum wynikała z realizacji idei krajoznawstwa przez członków Polskiego

Towarzystwa Krajoznawczego (PTK). Inspiracją dla oddziału sandomierskiego tej organizacji mogło być nie tylko muzeum PTK w Kielcach, ale także funkcjonujące od 1902 r. Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu. Twórca tej kościelnej instytucji, ks. Józef Rokoszyński, był również jednym z inicjatorów założenia sandomierskiego oddziału PTK², co – jak donosi „Gazeta Radomska” – miało miejsce 2 maja 1909 r. W strukturach tego oddziału działała m.in. sekcja muzealna (razem z fotograficzną), która zamierzała *okazy muzealne gromadzić w lokalu którejkolwiek z instytucji społecznych, lub przy muzeum seminaryjnym* [czyli diecezjalnym], *stosownie do porozumienia zarządu z temi instytucjami, gromadzić przede wszystkim te okazy, których muzeum przy seminarium nie posiada, a więc okazy przyrody, ryciny, fotografie, mapy najbliższej okolicy itp.*³ Muzeum Diecezjalne gromadziło głównie sztukę sakralną, utensylia kościelne i pamiątki patriotyczne. W ten sposób rozdzielono zadania sandomierskich muzeów, co się sprawdziło nie tylko u zarania, ale również w ciągu ich przeszło stuletniej koegzystencji. Inicjatorem restytuowania sandomierskiego oddziału PTK w 1918 r. był Aleksander Patkowski, określany mianem „ojca polskiego regionalizmu polskiego” z uwagi na to, że w dwudziestolecie międzywojennym wypracował program regionalizmu krajoznawczego⁴. Przekazał on do zbiorów oddziału PTK pierwszy zabytkowy przedmiot – urnę wykopaną w okolicy Linowa⁵.

Organizowanie muzeum

Rekonstrukcja zrębu najwcześniejszych zbiorów Muzeum Ziemi Sandomierskiej jest niezmiernie trudna. Oprócz pojedynczych darów zabytki pochodziły z amatorskich wykopalisk, które prowadził artysta malarz Zdzisław Lenartowicz⁶.

1. Pierwsza urna, dar Aleksandra Patkowskiego, Muzeum Zamkowe w Sandomierzu, Dział Archeologiczny, fot. Marek Banaszek

1. The first urn, donation of Aleksander Patkowski, Castle Museum in Sandomierz, Archaeological Department, Photo Marek Banaszek

Zbiory oddziału na koniec 1919 r. zawierały 193 okazy, a dynamikę ich wzrostu w kolejnych latach ukazuje tabela 1. W 1920 r. postanowiono dotrzeć do szerszego kręgu potencjalnych darczyńców, ogłaszając, iż organizacja *Gromadzi*

Tabela 1. Stan inwentarza zbiorów sandomierskiego oddziału PTK (od 1921 r. – inwentarza Muzeum Ziemi Sandomierskiej)

Table 1. Inventory of the Sandomierz branch of PTK (from 1921: inventory of the Museum of the Sandomierz Region)

Rok	Stan inwentarza zbiorów sandomierskiego oddziału PTK
1919	193
1920	394
Stan inwentarza Muzeum Ziemi Sandomierskiej	
1921	1384
1922	1607
1923	2044
1924	2212
1925–1926	2901
1927	3061
1928	3599
1931	3985
1933	6000

2. Ogłoszenie o gromadzeniu eksponatów do Muzeum Ziemi Sandomierskiej z 1920 r., „Ziemia Sandomierska” 1920, nr 1

2. Announcement calling for amassing exhibits for the Museum of the Sandomierz Region from 1920, *Ziemia Sandomierska* 1 (1920)

materjały do Przyszłego muzeum Ziemi Sandomierskiej. Przy okazji po raz pierwszy użyta została w sposób oficjalny nazwa organizowanej placówki⁷. Już w następnym dniu po ukazaniu się tego ogłoszenia, 4 maja 1920 r. w protokole posiedzenia zarządu sandomierskiego oddziału PTK odnotowano nazwiska pierwszych ofiarodawców⁸. 16 maja 1920 r. opublikowano apel oddziału, pióra kierownika sekcji muzealnej Stanisława Karpowicza, dotyczący utworzenia placówki muzealnej z postulatami działań naukowych i poznawania źródeł materialnych⁹. Z inicjatywy oddziału prowadzone były również badania archeologiczne¹⁰. Zbiory uznano za godne ekspozycji, lecz brakowało odpowiedniego lokalu. Problem rozwiązano, wynajmując od matki Aleksandra Patkowskiego, Heleny Przyłęckiej, pomieszczenia byłej kancelarii rejenta Stefana Przyłęckiego przy ul. Gołębickej¹¹. 5 maja 1921 r. nastąpiło otwarcie muzeum, na które oprócz oficjalnych gości przybyli: 17 studentów oraz pracownicy Zakładu Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu

3. Dworek Stefana Przyłęckiego w Sandomierzu, pierwsza siedziba Muzeum Ziemi Sandomierskiej, Muzeum Zamkowe w Sandomierzu, Dział Historyczny, fot. Janusz Kwiatkowski

3. Stefan Przyłęcki's manor house in Sandomierz, the first premises of the Museum of the Sandomierz Region, Castle Museum in Sandomierz, Historical Department, Photo Janusz Kwiatkowski

4. Nadbitka artykułu Zofii Podkowińskiej, *Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej PTK w Sandomierzu*

4. Offprint of Zofia Podkowińska's article 'Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej PTK w Sandomierzu' / Offprint of Zofia Podkowińska's article about the collection of archaeological finds at PTK's Museum of the Sandomierz Region

Warszawskiego, którym kierował prof. Włodzimierz Antoniewicz. Studenci mierzylili, rysowali i opisywali na kartach kartotekowych zabytki, co zaowocowało dwa lata później publikacją Zofii Podkowińskiej *Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej PTK w Sandomierzu*¹². Zdecydowano też o wysłaniu dwóch

Tabela 2. Liczba zwiedzających Muzeum Ziemi Sandomierskiej

Table 2. Number of visitors to the Museum of the Sandomierz Region

Rok	Liczba zwiedzających Muzeum Ziemi Sandomierskiej
1921	2983
1922	1643
1923	2206
1928	1839
1931	1096
1932	2000
1933	3764
1937	4733
1938	2676 (dane z drugiego półrocza/remont lokalu)

5. Uczestnicy otwarcia siedziby PTK i Muzeum Ziemi Sandomierskiej, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Spuścizna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego

5. Participants of the opening of the seat of PTK and the Museum of the Sandomierz Region, Diocesan Library in Sandomierz, Fr Andrzej Wyrzykowski's legacy

delegatów z Sandomierza na kursy muzealne do Warszawy¹³. Ponadto 8–10 czerwca 1922 r. nieznanymi z nazwiska przedstawicielami sandomierskich krajoznawców wzięli udział w Zjeździe Kustoszy Muzealnych w Bydgoszczy. W podsumowaniu stanu muzealnictwa polskiego na łamach „Ziemi” stwierdzono, że Muzeum Ziemi Sandomierskiej ma być placówką, w której znalazłyby miejsce te liczne pozostałości naszej kultury, w które tak obfituje ziemia sandomierska¹⁴.

Formalne ukonstytuowanie muzeum polegało na mocy zaprotokołowanej decyzji zarządu oddziału PTK, który zrealizował zapisy ustawy PTK z 1920 r. W 1921 r. muzeum odwiedziły 2983 osoby, a liczby zwiedzających w kolejnych latach ukazują tabela 2. Muzeum było finansowane ze składek członkowskich, oprowadzania wycieczek, sprzedaży wydawnictw i pocztówek, płatnych odczytów, subsydiów od instytucji państwowych, a nawet biletów na przedstawienia teatru amatorskiego. Zarząd oddziału zdecydował o pozyskaniu działki i rozpoczęciu budowy. Uroczyste otwarcie nowej siedziby PTK i Muzeum Ziemi Sandomierskiej odbyło się 17 maja 1925 r.¹⁵ Wykonana w tym dniu fotografia pamiątkowa, dotychczas

6. Sala ekspozycyjna z wystawą stałą Muzeum Ziemi Sandomierskiej, Zakład fotograficzny Franciszka Mańkiewicza w Sandomierzu, Muzeum Zamkowe w Sandomierzu, Dział Historyczny

6. Display room with the permanent exhibition at the Museum of the Sandomierz Region, Franciszek Mańkiewicz's Photo Studio in Sandomierz, Castle Museum in Sandomierz, Historical Department

niepublikowana, przetrwała w spuściźnie profesora miejscowego seminarium duchownego i prezesa oddziału PTK ks. Andrzeja Wyrzykowskiego¹⁶. Był to pierwszy w Polsce własny budynek PTK (wśród 25 oddziałów). Muzeum zajmowało znaczną jego powierzchnię, czyli dwa pomieszczenia na parterze (w sumie prawie 64 m²). W „Ziemli” zamieszczono fotografię ukazującą główną salę ekspozycyjną muzeum z wystawą stałą¹⁷.

30 września 1927 r. stanowisko kustosa zbiorów powierzono Leonowi Wilkońskiemu. Za jego przyczyną do muzeum trafiły spektakularne zabytki¹⁸. Poza kontaktami z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, będącymi kontynuacją współpracy z Państwowym Gronem Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych, w latach 20. Muzeum Ziemi Sandomierskiej szerzej nie współpracowało z innymi placówkami. Zmieniło się to po przystąpieniu muzeum do Związku Muzeów w Polsce w 1931 r. Wilkoński uczestniczył w zjazdach tej organizacji w Poznaniu, Wilnie i we Lwowie¹⁹.

Oddziaływanie na otoczenie społeczne

Wpływ Muzeum Ziemi Sandomierskiej na społeczność Sandomierza przejawiał się na wielu płaszczyznach. Jedną z jego najważniejszych form było oddziaływanie na młodzież poprzez szkolne koła krajoznawcze, dlatego podjęto decyzję o zwolnieniu uczniów z opłat za zwiedzanie. Opiekunowie kół wchodziłi w skład zarządu oddziału PTK, jak wspomniany Aleksander Patkowski, który pracował jako nauczyciel języka polskiego i był kuratorem kół w gimnazjum męskim i seminarium nauczycielskim²⁰. Koła posiadały sekcje muzealne, które *czyniły zbiory dla Muzeum Ziemi Sandomierskiej*. Uczniowie preparowali ptaki i ssaki, zbierali pisanki wielkanocne, zabytki numizmatyczne i archeologiczne oraz przekazywali je do muzeum, a sprawozdania ze swojej pracy systematycznie ogłaszali w „Orlim Locie”. Koło z gimnazjum opracowało w 1925 r. jeden z numerów tego czasopisma, publikując w nim informacje o zabytkach przekazywanych do Muzeum Ziemi Sandomierskiej²¹. Koło to również zwiedzało Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu, o czym zaświadczały wpisy w księgach gości²².

Oddział PTK przyciągał osoby aktywne, które poprzez swoją działalność propagowały ideę krajoznawczą i regionalną, co przekładało się na rozwój muzeum. Wśród członków tej

organizacji byli nauczyciele i dyrektorzy szkół, księża (z bpem Pawłem Kubickim), ziemianie (z hr. Tarnowską z Dzikowa), lekarze, urzędnicy, a wśród nich członkowie władz miasta. W składach zarządów oddziału odnajdziemy trzech burmistrzów Sandomierza: Adama Musielskiego, Franciszka Mańkiewicza i Sylwestra Więckowskiego (za jego kadencji Rada Miejska przekazała bezpłatnie plac pod budowę siedziby i muzeum PTK, po jej upływie pełnił funkcję zastępcy kustosa muzeum). Członkiem PTK był również burmistrz Jan Wojcieszko. Organizowano płatne odczyty i wystawy czasowe, a zainteresowani sandomierzanie mogli korzystać ze zbiorów w innych godzinach niż oprowadzano wycieczki²³. Dowodem na to, że muzeum położone w pewnej odległości od sandomierskiego Starego Miasta, stało się dla lokalnej społeczności miejscem ważnym, był jego wybór na upamiętnienie 400. rocznicy urodzin Jana Kochanowskiego. Na budynku muzeum 15 maja 1932 r. wmurowano kamienną tablicę poświęconą poecie, odsłoniętą przez inicjatorkę przedsięwzięcia – dyrektor Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Marię Bandrowską. Pamiątkowe zdjęcie z tej uroczystości ukazuje elitę miasta i powiatu ze starostą sandomierskim dr. Leonem Polanowskim.

Znaczny wzrost liczby zwiedzających muzea sandomierskie (w latach 30.) wywołał dyskusję o utworzeniu kolejnego muzeum, publikowaną w czasopiśmie samorządowo-społecznym „Ziemia Sandomierska”. Jako wizytówka miasta miało być ulokowane w budynku ratusza, z ekspozycją złożoną z depozytów przekazanych przez muzea. Proponowano prezentację wyłącznie zabytków charakterystycznych dla dziejów ziemi sandomierskiej, co wychodziłoby naprzeciw turystom mniej wymagającym. Wsparł ten pomysł sekretarz sandomierskiego oddziału PTK Józef Pietraszewski, który w artykule *O muzeum*

7. Odsłonięcie tablicy z okazji 400. rocznicy urodzin Jana Kochanowskiego na siedzibie PTK i Muzeum Ziemi Sandomierskiej, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Spuścizna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego

7. Unveiling of a plaque commemorating the 400th birth anniversary of Jan Kochanowski on the building of PTK and the Museum of the Sandomierz Region, Diocesan Library in Sandomierz, Fr Andrzej Wyrzykowski's legacy

Sandomierskie stwierdził, że odciążąłoby to *celom nauki służące* Muzeum Ziemi Sandomierskiej oraz Muzeum Diecezjalne *mające za zadanie uchronić od zniszczenia zabytki kościelne*²⁴. Ta interesująca inicjatywa nie doczekała się jednak realizacji.

O współpracy obu sandomierskich placówek muzealnych świadczy wpis zastępcy kustosa Muzeum Ziemi Sandomierskiej Tomasza Szczygielskiego do Księgi Gości Muzeum

8. Uczestnicy XIV Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce, Sandomierz, 28 czerwca 1938 r., zbiory prywatne

8. Participants of the 14th Congress of Delegates of the Association of Museums in Poland, Sandomierz, 28 June 1938, private collection

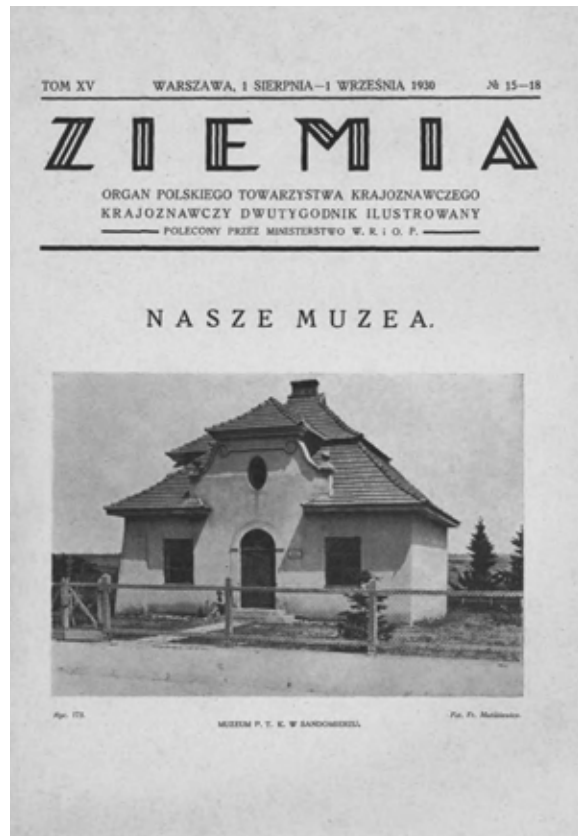
Diecezjalnego z okazji otwarcia tej placówki w Domu Długosza 27 października 1937 r.²⁵ Wydarzenie to dało asumpt do zorganizowania w Sandomierzu XIV Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce, który odbył się w dniach 27–28 czerwca 1938 r. Głównym organizatorem było Muzeum Diecezjalne, lecz miejscowy oddział PTK wsparł finansowo organizację Zjazdu i zapewnił noclegi dla uczestników. Goście zwiedzali oba sandomierskie muzea²⁶.

Muzeum Ziemi Sandomierskiej było szeroko opisywane w prasie, w latach 30. stało się ikoną polskiego muzealnictwa krajoznawczego²⁷. We wrześniu 1939 r., przed wejściem okupanta niemieckiego, zbiory zostały ukryte. W czasie II wojny światowej instytucja była zamknięta dla zwiedzających. Po wojnie scalono uratowane eksponaty oraz zachowaną dokumentację w budynku muzeum, jednak w warunkach powojennych nie było możliwości wznowienia działalności. Upaństwowione zbiory gromadzone przez PTK przejęło muzeum w Sandomierzu utworzone przez ministra kultury i sztuki, który określił główne zadania placówki: gromadzenie, naukowe opracowanie, konserwowanie i udostępnianie w drodze ekspozycji zabytków z dziedziny przyrody, archeologii, etnografii, historii sztuki i historii regionu sandomierskiego. Otwarcie muzeum w sandomierskiej kamienicy Oleśnickich miało miejsce 17 czerwca 1956 r.²⁸

Zakończenie – muzealna tożsamość zbiorów

Muzeum Ziemi Sandomierskiej było włączone w intensywną, opartą na podstawach naukowych, pracę krajoznawczą.

Streszczenie: Muzeum Ziemi Sandomierskiej było jedną z prężniej działających instytucji krajoznawczych II Rzeczypospolitej. Artykuł ma za zadanie ukazać kwestię powstania tej placówki i jej rozwoju w pierwszych latach funkcjonowania, dotychczas w literaturze traktowane ogólnikowo i bez wykorzystania pełnego zasobu źródłowego. Pierwszy zabytkowy przedmiot – urnę wykopaną w okolicy Linowa podarował do zbiorów Aleksander Patkowski, określany mianem „ojca polskiego regionalizmu”. W artykule została przeprowadzona

9. Muzeum P.T.K. w Sandomierzu, „Ziemia” 1930, nr 15–18, numer monograficzny „Nasze Muzea”

9. 'Muzeum P.T.K. w Sandomierzu', *Ziemia* 15–18 (1930), *Nasze Muzea* monographic issue

Spadkobiercą jego tradycji jest Muzeum Zamkowe w Sandomierzu. Ta pielęgnowana tożsamość wyraża się przede wszystkim ciągłością opieki nad zbiorami, zwłaszcza kolekcją 336 zabytków opracowanych przez Zofię Podkowińską w 1923 r., które niemal w komplecie przetrwały do dzisiaj. Rekonstrukcja początków Muzeum Ziemi Sandomierskiej i procesu rozwijania się tej instytucji ukazuje wiele nowych faktów z dziejów aktywności polskiego społeczeństwa w niepodległym państwie oraz sprawowania opieki nad zabytkami muzealnymi.

Dziękuję pracownikom Muzeum Zamkowego w Sandomierzu: Karolinie Garze i dr. Wojciechowi Rajpoldowi za pomoc przy pisaniu artykułu.

próba rekonstrukcji zrzębu pierwszej kolekcji. W tabeli 1 ukazano dynamikę przyrostu nabytków w kolejnych latach. Oprócz pojedynczych darów zabytki pochodziły z amatorskich wykopalisk, od darczyńców indywidualnych, a z czasem pozyskiwano je w wyniku profesjonalnych badań archeologicznych. Uznano je za godne eksponowania, dlatego muzeum otwarto w 1921 r. w lokalu tymczasowym. W 1923 r. ukazał się drukiem katalog zbiorów archeologicznych. Muzeum było sukcesem organizacyjnym i krajoznawczo-regionalnym, co ukazuje frekwencja

w pierwszych latach istnienia, zestawiona w tabeli 2. Problem braku stałej siedziby rozwiązano poprzez pozyskanie działki i wybudowanie własnego lokum. Artykuł opisuje okoliczności otwarcia siedziby oddziału PTK i Muzeum Ziemi Sandomierskiej w 1925 r. Był to pierwszy w Polsce własny budynek oddziału PTK, a muzeum zajmowało znaczną jego powierzchnię. Proces organizowania placówki

zakończył się udostępnieniem stałej ekspozycji. Muzeum Ziemi Sandomierskiej było czternastą placówką tego typu prowadzoną przez PTK po 1918 r. W latach 30. XX w. stało się ikoną polskiego muzealnictwa krajoznawczego, a przeprowadzona tutaj rekonstrukcja jego początków ukazuje wiele nowych faktów z dziejów aktywności polskiego społeczeństwa w niepodległym państwie.

Słowa kluczowe: Muzeum Ziemi Sandomierskiej, Sandomierz, Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, muzea krajoznawcze, regionalizm.

Przypisy

- ¹ K. Załuska, *Historia Muzeum w Sandomierzu*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1968, t. 5, s. 9-28; *Notatnik sandomierski*, Z. Bażant (red.), Sandomierz 1980, s. 108; S. Szymański, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906-1950*, Warszawa 1990, s. 75-77; J. Ścibior, *Z dziejów sandomierskiego Muzeum*, „Pamiętnik Sandomierski” 1993, t. 1, s. 83-127; M. Juszczak, *Muzeum Ziemi Sandomierskiej PTK w Sandomierzu*, w: *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze prekursorem muzealnictwa na Ziemi Świętokrzyskiej*, A. Rembalski (red.), Kielce-Końskie 2017, s. 35-42.
- ² Książd J. Rokoszny był osobą niezwykle ważną dla rozwoju muzealnictwa przełomu XIX i XX w., o czym szerzej pisze T. Wojewoda, *Działalność społeczno-kulturalna i oświatowa ks. Józefa Rokosznego (1870-1931)*, Sandomierz 2007, s. 246-262.
- ³ Sewer, *Z ziemi Radomskiej*, „Gazeta Radomska” 1909, nr 36, s. 2; *idem*, *Z ziemi Radomskiej*, „Gazeta Radomska” 1909, nr 48, s. 2.
- ⁴ A. Rembalski, Z. Wójcik, *Patkowski Aleksander (1890-1942)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 332-333; Z. Wójcik, *Aleksander Patkowski. Pionier regionalizmu turystyczno-krajoznawczego w Polsce*, Radom 2003; P. Sławiński, *Sandomierskie lata Aleksandra Patkowskiego*, w: *Twórca polskiego regionalizmu. Nowe badania nad życiem i działalnością Aleksandra Patkowskiego*, T. Giergiel (red.), Sandomierz 2015, s. 101-121.
- ⁵ Archiwum Państwowe w Kielcach, oddział w Sandomierzu, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, oddział w Sandomierzu, Protokoły z posiedzeń Zarządu PTK (dalej: APK o/S, Protokoły), s. 32; Muzeum Zamkowe w Sandomierzu (dalej: MZS), Dział Archeologiczny, sygn. MS-334/a.
- ⁶ K. Ryszewska, *Udział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w badaniach i gromadzeniu zabytków archeologicznych na ziemiach międzyrzecza Wisły i Pilicy do 1939 r.*, „Między Wisłą a Pilicą” 2007, t. 6, s. 153; *eadem*, *Badania archeologiczne Zdzisława Lenartowicza w międzyrzeczu Wisły i Pilicy na przełomie XIX i XX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2017, t. 62, nr 1, s. 41.
- ⁷ *Oddział Sandomierski Polskiego Tow. Krajoznawczego*, „Ziemia Sandomierska” 1920, nr 1, s. 8.
- ⁸ APK o/S, Protokoły, s. 64.
- ⁹ S.K. [S. Karpowicz], *Muzeum „Ziemi Sandomierskiej”*, „Ziemia Sandomierska” 1920, nr 2, s. 7. Treść apelu przytacza K. Ryszewska, *Historia badań archeologicznych na obszarze województwa kieleckiego w czasach II Rzeczypospolitej*, cz. 1: 1918-1928, Kielce 2021, s. 23.
- ¹⁰ A. Patkowski, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906-1931) na terenie województwa kieleckiego*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, A. Patkowski (red.), Kielce 1931, s. 390.
- ¹¹ APK o/S, Protokoły, s. 70, 75, 94. Budynek obecnie nie istnieje, utrwalony na fotografii Janusza Kwiatkowskiego: MZS, Dział Historyczny, sygn. MZS/H/JK/201801030027.
- ¹² Z. Podkowińska, *Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Sandomierzu*, „Wiadomości Archeologiczne” 1923, t. 8, z. 1, s. 29-48 oraz odbitka wydana nakładem sandomierskiego oddziału PTK. J. Lewakowska-Antoniewicz, *Kronika Zakładu Archeologii Przedhistorycznej i Wczesnodziejowej Uniwersytetu Warszawskiego (1920-1945)*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1963, t. 4, s. 133.
- ¹³ APK o/S, Protokoły, s. 79-81.
- ¹⁴ A. Janowski, *Zjazd kustoszów muzealnych w Bydgoszczy*, „Ziemia” 1922, nr 7, s. 226-230.
- ¹⁵ APK o/S, Protokoły, s. 137.
- ¹⁶ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Spuścizna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego, Fotografie, b. sygn., Fotografia zbiorowa uczestników otwarcia siedziby PTK i Muzeum Ziemi Sandomierskiej.
- ¹⁷ *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze*, „Ziemia” 1925, nr 6-8, s. 156, ryc. 104. Pocztówka z tym kadrem, z pieczęcią zakładu fotograficznego Franciszka Mańkiewicza w Sandomierzu: MZS, Dział Historyczny, sygn. MOS/H/2972.
- ¹⁸ L. Wilkoński, *Grób ciałopalny z okresu wczesnorzymskiego z Krakówki pod Sandomierzem*, „Wiadomości Archeologiczne” 1938, t. 15, s. 106-125.
- ¹⁹ B. Mansfeld, *Muzea na drodze do samoorganizacji. Związek Muzeów w Polsce 1914-1951*, Warszawa 2000, s. 151-152; A. Murawska, *Związek muzeów w Polsce w latach 1914-1939*, „Muzealnictwo” 2015, nr 56, s. 127.
- ²⁰ A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczyźnie 1908-1950. Zarys dziejów*, Kielce 1983, s. 61.
- ²¹ *Oddział Sandomierski*, „Ziemia” 1923, nr 3, s. 63; *Działalność Koła krajoznawczego im. Al. Janowskiego, przy gim. państw. męsk. w Sandomierzu za rok 1922-3*, „Orli Lot” 1925, nr 2, s. 46; *Kropielniczka*, „Orli Lot” 1925, nr 10, s. 157 (numer przygotowany przez gimnazjalistów z Sandomierza); APK o/S, Protokoły, s. 12, 32, 83.
- ²² Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej: MDS), Archiwum, Księgi Gości, 1923-1924.
- ²³ *Sprawozdanie oddziału sandomierskiego Polskiego Tow. Krajoznawczego za rok 1921*, Sandomierz 1922, s. 12.
- ²⁴ xyz, *O komasację muzeów Sandomierza*, „Ziemia Sandomierska” 1933, nr 2, s. 3; J. Pietraszewski, *O muzeum Sandomierskie*, „Ziemia Sandomierska” 1933, nr 5, s. 1. Por. A. Massalski, *Pietraszewski Józef (1885-1965)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 169-170.
- ²⁵ MDS, Archiwum, Księga Gości, 1937.
- ²⁶ B. Mansfeld, *op. cit.*, s. 117-118, 152-153.
- ²⁷ Fotografię *Muzeum P.T.K. w Sandomierzu* zamieszczono na okładce numeru monograficznego „Ziemi” 1930, nr 15-18, poświęconego muzeum krajoznawczym „Nasze Muzea”. J. Fritzsche, *Wycieczka archeologiczna w Sandomierskie*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1933, nr 32, s. IV.

²⁸Archiwum Państwowe w Kielcach, Muzeum Narodowe w Kielcach, Muzeum w Sandomierzu – akta dotyczące zorganizowania muzeum i jego działalności, s. 47-49, Zarządzenie nr 46 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 18 kwietnia 1956 roku w sprawie utworzenia Muzeum w Sandomierzu.

Bibliografia

Źródła archiwalne i muzealne

Archiwum Państwowe w Kielcach

Muzeum Narodowe w Kielcach

Muzeum w Sandomierzu – akta dotyczące zorganizowania muzeum i jego działalności, 1955-1959

Archiwum Państwowe w Kielcach, oddział w Sandomierzu

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, oddział w Sandomierzu

Protokoły z posiedzeń Zarządu PTK, 1919-1938

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

Spuścizna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego, fotografie

Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu

Archiwum, Księgi Gości, 1923-1937

Muzeum Zamkowe w Sandomierzu

Dział Archeologiczny, sygn. MS-334/a

Dział Historyczny, sygn. MOS/H/2972, MZS/H/JK/201801030027

Opracowania

Działalność Koła krajoznawczego im. Al. Janowskiego, przy gim. państw. męsk. w Sandomierzu za rok 1922-3, „Orli Lot” 1925, nr 2, s. 46.

Fritzke Jan, *Wycieczka archeologiczna w Sandomierskie*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1933, nr 32, s. IV.

Janowski Aleksander, *Zjazd kustoszów muzealnych w Bydgoszczy*, „Ziemia” 1922, nr 7, s. 226-230.

Juszczak Marek, *Muzeum Ziemi Sandomierskiej PTK w Sandomierzu*, w: *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze prekursorem muzealnictwa na Ziemi Świętokrzyskiej*, Andrzej Rembalski (red.), Muzeum Regionalne PTTK, Kielce-Końskie 2017, s. 35-42.

Kropielniczka, „Orli Lot” 1925, nr 10, s. 157.

Lewakowska-Antoniewicz Jadwiga, *Kronika Zakładu Archeologii Przedhistorycznej i Wczesnodziejowej Uniwersytetu Warszawskiego (1920-1945)*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1963, t. 4, s. 131-165.

Mansfeld Bogusław, *Muzea na drodze do samoorganizacji. Związek Muzeów w Polsce 1914-1951*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000.

Massalski Adam, *Pietraszewski Józef (1885-1965)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 169-170.

Massalski Adam, Rembalski Andrzej, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczyźnie 1908-1950. Zarys dziejów*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Kielce 1983.

Murawska Agnieszka, *Związek muzeów w Polsce w latach 1914-1939*, „Muzealnictwo” 2015, nr 56, s. 123-132.

Muzeum P.T.K. w Sandomierzu, „Ziemia” 1930, nr 15-18, numer monograficzny „Nasze Muzea”, okładka.

Notatnik sandomierski, Zofia Bażant (red.), STK, Sandomierz 1980.

Oddział Sandomierski Polskiego Tow. Krajoznawczego, „Ziemia Sandomierska” 1920, nr 1, s. 8.

Oddział Sandomierski, „Ziemia” 1923, nr 3, s. 63.

Patkowski Aleksander, *Towarzystwo Krajoznawcze (1906-1931) na terenie województwa kieleckiego*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, Aleksander Patkowski (red.), s.n., Kielce 1931, s. 383-395.

Pietraszewski Józef, *O muzeum Sandomierskie*, „Ziemia Sandomierska” 1933, nr 5, s. 1.

Podkowińska Zofia, *Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Sandomierzu*, „Wiadomości Archeologiczne” 1923, t. 8, z. 1, s. 29-48.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, „Ziemia” 1925, nr 6-8, s. 156.

Rembalski Andrzej, Wójcik Zbigniew, *Patkowski Aleksander (1890-1942)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 332-333.

Ryszewska Katarzyna, *Badania archeologiczne Dzisława Lenartowicza w międzyrzeczu Wisły i Pilicy na przełomie XIX i XX wieku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2017, t. 62, nr 1, s. 29-47.

Ryszewska Katarzyna, *Historia badań archeologicznych na obszarze województwa kieleckiego w czasach II Rzeczypospolitej*, cz. 1: 1918-1928, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2021.

Ryszewska Katarzyna, *Udział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w badaniach i gromadzeniu zabytków archeologicznych na ziemiach międzyrzecza Wisły i Pilicy do 1939 r.*, „Między Wisłą a Pilicą” 2007, t. 6, s. 148-158.

Sewer, *Z ziemi Radomskiej*, „Gazeta Radomska” 1909, nr 36, s. 2.

Sewer, *Z ziemi Radomskiej*, „Gazeta Radomska” 1909, nr 48, s. 2.

S.K. [Karpowicz Stanisław], *Muzeum „Ziemi Sandomierskiej”*, „Ziemia Sandomierska” 1920, nr 2, s. 7.

Sławiński Piotr, *Sandomierskie lata Aleksandra Patkowskiego*, w: *Twórca polskiego regionalizmu. Nowe badania nad życiem i działalnością Aleksandra Patkowskiego*, Tomisław Giergiel (red.), s.n., Sandomierz 2015, s. 101-121.

Sprawozdanie oddziału sandomierskiego Polskiego Tow. Krajoznawczego za rok 1921, s.n., Sandomierz 1922.

Szymański Stanisław, *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego 1906-1950*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 1990.

Ścibior Józef, *Z dziejów sandomierskiego Muzeum*, „Pamiętnik Sandomierski” 1993, t. 1, s. 83-127.

Wilkoński Leon, *Grób ciałopalny z okresu wczesnorzymskiego z Krakówki pod Sandomierzem*, „Wiadomości Archeologiczne” 1938, t. 15, s. 106-125.

Wojewoda Tadeusz, *Działalność społeczno-kulturalna i oświatowa ks. Józefa Rokosznego (1870-1931)*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2007.

Wójcik Zbigniew, Aleksander Patkowski. *Pionier regionalizmu turystyczno-krajoznawczego w Polsce*, Instytut Technologii Eksploatacji, Radom 2003.

xyz, *O komasację muzeów Sandomierza*, „Ziemia Sandomierska” 1933, nr 2, s. 3.

Załuska Kamilla, *Historia Muzeum w Sandomierzu*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1968, t. 5, s. 9-28.

dr hab. Tomisław Giergiel

A adiunkt w Katedrze Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, kierownik Działu Historycznego Muzeum Zamkowego w Sandomierzu, pełnomocnik dyrektora muzeum ds. naukowych, kustosz. Zainteresowania naukowe: średniowieczna i nowożytna spuścizna źródłowa ziemi sandomierskiej oraz lubelskiej, muzealnictwo; tomislaw.giergiel@mail.umcs.pl.

Word count: 3 598; **Tables:** 2; **Figures:** 9; **References:** 42

Received: 03.2023; **Reviewed:** 04.2023; **Accepted:** 04.2023; **Published:** 05.2023

DOI: 10.5604/01.3001.0053.5960

Copyright ©: Some rights reserved: National Institute for Museums. Published by Index Copernicus Sp. z o.o. This material is available under the Creative Commons – Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

The full terms of this license are available on: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>

Competing interests: Authors have declared that no competing interest exists.

Cite this article as: Giergiel T.; MUZEUM ZIEMI SANDOMIERSKIEJ – GENEZA I ROZWÓJ. Muz., 2023(64): 51-58

Table of contents 2023: <https://muzealnictworocznik.com/issue/14964>